

**МИНИСТЕРСТВО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**НАУЧНО - ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА**

На правах рукописи

БАХШАЛИЕВ КАМИЛЬ ГАХРАМАН ОГЛЫ

**ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА НА
ПРЕДПРИЯТИЯХ И ВОПРОСЫ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ
(на примере предприятий машиностроения)**

**Специальность: 5311.01 – “организация и
управления предприятиями”**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**Диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по экономике**

БАКУ-2018

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KƏND
TƏSƏRRÜFATI NAZİRLİYİ**

**KƏND TƏSƏRRÜFATININ İQTİSADİYYATI
ELMİ – TƏDQİQAT İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

BAXŞƏLİYEV KAMİL QƏHRƏMAN OĞLU

**MÜƏSSİSƏLƏRDƏ İNNOVASIYA SİYASƏTİ VƏ
ONUN REALLAŞDIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ
(maşınqayırma müəssisələrinin təmsalında)**

İxtisas: 5311.01 – “müəssisələrin təşkili və idarə olunması”

**İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2018

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad üzrə elmlər doktoru, professor
Hüseynova Xatirə Mail qızı

Rəsmi opponetlər: iqtisad üzrə elmlər doktoru, professor
Manafov Qabil Nadir oğlu

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Böyükkişi Nəriman Bəhram oğlu

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

Müdafiə “_____” _____ 2018-ci ildə saat _____ da Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı Elmi - Tədqiqat İnstitutunda iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD.04.014 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: Bakı şəhəri, N. Nərimanov rayonu, Az. 29, 8-ci köndələn, III mərtəbə, akt zalı.

Dissertasiya işi ilə Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı Elmi - Tədqiqat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “_____” _____ 2018-ci ildə göndərilmişdir.

FD.04.014 Dissertasiya Şurasının

elmi katibi, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru:

V. R. Rzayev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Respublikada ağır sənayenin və maşınqayırmanın inkişafı ilə bağlı Strateji Yol Xəritəsində əsas məqsəd mövcud resurslardan və yeni tənzimlənmə və təşviqetmə siyasətindən istifadə etməklə qeyri-neft sənayesində dinamik inkişaf yolu ilə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə, həmin sahələrdə əlavə dəyəri və məşğulluğu artırmağa, ətraf mühiti qorumağa və nəticə etibarilə, iqtisadiyyatın davamlı inkişafına nail olmaqdır. Həmin məqsədin reallaşdırılması üçün 2016-2020-ci illərdə ölkənin ağır sənayesində, o cümlədən maşınqayırmasında mövcud aktivləri optimallaşdırmaq, rəqabətyönümlü sektor yaratmaq, maliyyə dəstəyini təmin etmək və beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirmək kimi strateji hədəflərə nail olunması nəzərdə tutulur.

Mövcud ehtiyatları optimallaşdırmaq məqsədilə ağır sənayedə, o cümlədən maşınqayırmada səmərəliliyi artırmaq, enerji ehtiyatlarının istehlakı zamanı yüksək qənaəti təmin etmək, mövcud potensial üzrə mərkəzləşdirilmiş reyestr yaratmaq kimi tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulur. Rəqabətyönümlü bölmə yaratmaq nöqtə-i-nəzərindən sözügedən sahələrin dəyər zəncirlərinə qoşulmasını təmin etmək, idxaləvəzləyici fəaliyyəti dəstəkləmək, hasilat sənayesini və metallurgiya kompleksini, eləcə də bu sahənin xidmət sektorunu inkişaf etdirmək kimi fəaliyyətlər daxildir. Hədəfə uyğun çərçivədə isə alternativ maliyyə vasitələri ön plana çəkilir, müasir dünya standartlarına və idarəetmə prosedurlarına adaptasiya ilə əlaqəli prioritetlərə üstünlük verilir.

2020-ci ilə qədər müəyyən edilən hədəflərin reallaşdırılması nəticəsində ölkədə real ümumi daxili məhsul artımının 1560 milyon manata, yaradılacaq yeni iş yerlərinin sayının 7700-ə çatdırılacağı nəzərdə tutulur. Buna nail olmaq məqsədilə dövlət-özəl resurslarından istifadə edilməklə 2,9 milyard manatlıq sərmayə tələb olunur.

Məhz belə mürəkkəb strateji hədəflərə nail olunması məqsədilə Strateji Yol Xəritəsində diqqət yerli müəssisələrdə innovativ fəaliyyətin dəstəklənməsinə yönəldilir. Azərbaycan müəssisələrində elmi-texniki tədqiqatların, araşdırmaların və innovativ fəaliyyətin dəstəklənməsi məqsədilə milli innovasiya sistemini yaratmaq və milli tədqiqatların praktiki tətbiqinə nail olmaq tələb olunur.

Bu aspektdə yanaşdıqda hazırki mərhələdə iqtisadiyyatın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri onun innovativ inkişafının təmin edilməsidir. Odur ki, iqtisadiyyatın innovativ inkişaf mərhələsinə

keçməsi bütün sahələrində effektiv innovasiya siyasətinin işlənib hazırlanmasını və reallaşdırılmasını tələb edir. Elmi potensialın prioritet inkişaf istiqaməti kimi adekvat bazar şərtləri əsasında milli iqtisadiyyatın bütün səviyyələrində innovasiya proseslərinin prinsipcə yeni tənzimləmə sisteminin yaradılması çıxış edir. Bunun üçün ilk öncə məhz maşınqayırma sahəsinə diqqət yetirilməlidir. Belə ki, bu sahə son dərəcə elmi tutumludur və sahənin innovasiya proseslərinin gəlirliyi çox yüksəkdir.

Müasir iqtisadiyyat istehlakçılar üçün daha üstün dəyərlər yaratmaq, digərlərindən irəli getmək istəyən təşəbbüskar insanları və şirkətləri daima yeni məhsul və xidmətlər yaratmaq kimi fəaliyyətlə məşğul olmağa, təsərrüfat fəaliyyətinin yeni modellərini işləyib hazırlamağa, mövcud modelləri təkmilləşdirməyə sövq edən dinamik sistemdir. Özəl müəssisələr üçün gələcəkdə gəlir əldə etmək imkanı həmin fəaliyyət üçün xarakterik olan minlərlə maneələri aşmağa təşviq etdiyi halda, qeyri-kommersiya şirkətləri üçün əsas hərəkətverici qüvvə daha effektiv təşkilata çevrilmək niyyətidir. Müəssisənin həyat tsikli onun gəlirlərinə təsir edir. Buna görə də, gəlirlərin həcmi yüksək səviyyəyə çatdırmaq üçün effektiv innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Innovasiya prosesi istehsalın bütün mərhələlərinə nüfuz etdiyinə görə onun hər mərhələyə təsirinin həyata keçirdiyi innovasiya proqramlarının mümkün güclü və zəif tərəflərini göstərməsi zəruridir.

Azərbaycanın maşınqayırma sahəsinin müəssisələrində aparılan araşdırmalardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, bu sahədə yüksək ixtisaslı kadrların, elmi-texniki, texnoloji layihələr formasında olan innovativ ehtiyatların mövcud olmasına baxmayaraq innovasiya fəaliyyəti aşağı səviyyədədir. Müasir mərhələdə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsinin əsas problemlərindən biri dövlət səviyyəsində innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və dəstəklənməsi məsələlərinin kifayət qədər lazımı səviyyədə olmamasıdır. İqtisadiyyatda innovativ dəyişikliklərin zəruriliyi əsas prioritetlərdən biri kimi tanınmasına baxmayaraq, heç də regionların hamısında dəqiq işlənmiş innovasiya siyasəti və innovasiya proseslərinin məqsədyönlü tənzimlənməsi üzrə tədbirlər sistemi yoxdur.

Bununla əlaqədar olaraq, ölkədə maşınqayırma müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin effektiv tənzimlənməsi və dəstəklənməsi sisteminin işlənib hazırlanması zərurəti yaranmışdır.

Çapa imzalanıb: 19. 03. 2018
Sayı 100. Formatı 60x84 1/16

KTİETİ-nun “Elmi əsərlərinin” buraxılışı
bölməsində çap olunmuşdur

(012) 514-84-10

Bakhshaliyev Kamil Gahraman oğlu
Innovative policies at enterprises and issues of its
implementation (in the case of mechanical engineering
enterprises)

SUMMARY

Dissertation work is dedicated to the study of innovation policy and its implementation, which is of particular importance for the development of the country's agrarian-industrial complex.

The dissertation consists of three chapters, nine paragraphs, results and a list of used literature.

At the entrance of the research the relevance of the topic was substantiated, the level of studying the problem was investigated, the goals and objectives of the research were defined, object and subject, scientific novelty, theoretical-methodological basis were shown.

The first chapter of the dissertation, "Theoretical and Methodological Aspects of Innovative Policy Formation and Its Implementation", examined theoretical and conceptual aspects of innovation policy in industry, as the priority direction of innovation development, as the innovation policy peculiarities and innovation policy.

In the second chapter of the dissertation "Innovative activity in Azerbaijan industrial enterprises and the features of realization of innovation policy in the industrial enterprises" the current situation of innovation activity in industrial enterprises has been analyzed, innovative activity mechanism in the machine-building industry of the country has been evaluated, features of realization of innovation policy have been revealed.

The third chapter of the dissertation titled "Directions for Promoting Innovative Activity in Industrial Enterprises and Improving Innovation Policy in Industrial Enterprises" identified the development trends in investment-innovation activity in the industry as a necessary factor of sustainable development, directions for improving innovation management in machine building were conceptually-experimental and characterized by innovation policy in machine- and ways to increase product competitiveness have been substantiated.

The results of the research have been summarized, scientifically justified, and presented in the form of the results in the form of concrete theoretical conclusions and practical recommendations.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Bir sıra yerli və xarici ölkələrin iqtisadçı alimləri innovasiya fəaliyyəti problemlərinin araşdırmalarına öz böyük töhvələrini vermişlər. və digər alimlərin tədqiqatlarını daxil etmək olar. İnnovasiya məsələləri ilə ölkənin iqtisadçı alimlərindən Z. Ə. Səmədzadə, S. V. Salahov, İ. H. Aliyev, A. F. Musayev, Q. N. Manafov, R. M. Cəbiyev, F. Ə. Məmmədov, T. N. Əliyev, X. M. Hüseynova, F. H. Qasımov, A. B. Abbasov, M. C. Atakişiyev, R. Z. Hüseyn, N. B. Böyükkişi və digərləri, xarici ölkə alimlərindən Y. Şumpeter, R. Solon, E. Denison, Q. Menşina və s. adlarını çəkmək olar. Bununla yanaşı, dünya iqtisad elminin müasir təmsilçiləri olan A. L. Priqojiy, P. L. Zavlin, V. L. Arxanqelskiy, L. İ. Abalkin, A. A. Romyanskiy, Y. S. Vasilyev, T. B. Semenido, V. M. Anınin, A. A. Trifilova, L. V. Şaborkin, A. T. Krayuxin, A. L. Folomyev məşğul olmuşlar.

İnnovasiya proseslərinin sahə aspektindən, xüsusən də müəssisə çərçivəsində araşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatı elminin nisbətən yeni istiqamətlərindəndir. İnnovasiya prosesinin sahə və müəssisə səviyyəsində tənzimləmə mexanizminin metodiki əsasları, funksionallığı və inkişafı bazar iqtisadiyyatı şəraitində tam hazırlanmamışdır. Müəssisə səviyyəsində innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsinin iş və inkişaf mexanizmi sisteminin yaradılması zəruriliyi digər amillərlə yanaşı, ölkənin maşınqayırma sənayesinin davamlı inkişafının təmin edilməsinə kömək edəcəkdir. Müəssisə səviyyəsində innovasiya siyasətinin formalaşması üçün əldə edilmiş biliklərin sistemləşdirilməsi, milli və xarici təcrübələrin ümumiləşdirilməsi zərurəti yaradır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanın maşınqayırma sənayesində müəssisə təmsalında innovasiya siyasətinin formalaşmasının nəzəri-metodoloji aspektlərini, reallaşdırılması xüsusiyyətlərini təhlil etməklə effektiv innovasiya siyasətinin formalaşması üzrə tövsiyələrin işlənilməsi hazırlanmasından ibarətdir.

Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün tədqiqatdan irəli gələn aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- innovasiya siyasətinin mahiyyətinin və prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsi;
- müəssisənin perspektiv innovasiya siyasətinin formalaşması sahəsindəki mövcud nəzəri baxışların və bu sahədəki beynxalq təcrübənin konseptual əsaslarını öyrənməklə ümumiləşdirilməsi;

- Azərbaycanın sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyətini və onun dəyişmə dinamikasının müəyyən-ləşdirilməsinə imkan verən təhlilin aparılması;

- Azərbaycanın maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovativ fəaliyyət mexanizminin araşdırılması;

- ölkənin maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovasiya siyasətinin reallaşdırılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;

- sənayedə investisiya-innovasiya fəaliyyətinin gələcək inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi;

- maşınqayırmada innovativ fəaliyyətin idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin işlənilib hazırlanması;

- maşınqayırma müəssisələrinin innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin artırılması yollarının üzə çıxarılması;

- maşınqayırma sahəsində innovasiya fəaliyyətinin effektiv tənzimlənməsi sistemi üçün metodiki tövsiyələrin verilməsi.

Tədqiqat obyektini və predmeti. Tədqiqat obyektini Azərbaycanın maşınqayırma müəssisələrində innovasiya və investisiya sferası, predmetini isə maşınqayırma sahəsində innovasiya prosesinin inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizmləri və formaları təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsaslarını Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları, qanunvericilik və normativ-hüquqi aktlar, innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən milli və xarici iqtisadçı alimlərin region, ölkə, ayırı-ayrı ərazilər, müəssisələr, firmalar, dövlət orqanları çərçivəsində innovasiya siyasətinin formalaşması və reallaşdırılması üzrə elmi araşdırmalar təşkil edir. Tədqiqatda ənənəvi tədqiqat üsullarından- müşahidə, sistemli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, iqtisadi-statistik və sistemli yanaşmalardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından, internet resurslarından, dövrü mətbuat materiallarından, maşınqayırma sənayesi üzrə elmi nəşrlərdən, "Gəncə Avtomobil Zavodu" İstehsalat Birliyinin ("GAZ" İB) hesabat materiallarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- innovativ inkişafın reallaşdırılmasının prioritet istiqaməti kimi innovasiya siyasətində müvafiq nəzəriyyə və konsepsiyalarda irəli sürülmüş müddəalardan, habelə beynəlxalq təcrübədən istifadə

Бахшалиев Камилъ Гахраман оглы
Инновационная политика на предприятиях и вопросы ее реализации (на примере предприятий машиностроения)
РЕЗЮМЕ

Диссертация посвящена изучению инновационной политики и ее реализации, что имеет особое значение для развития аграрно-промышленного комплекса страны.

Диссертация состоит из трех глав, девяти параграфов, выводов и списка использованной литературы.

Во введении обоснована актуальность темы, показаны степень изученности проблемы, определены цели и задачи исследования, объект и предмет исследования, научная новизна, теоретико-методологическая база.

В первой главе диссертации «Теоретико-методологические аспекты формирования и реализации инновационной политики» были рассмотрены теоретико-концептуальные аспекты инновационной политики в промышленности, оценены особенности инновационной политики как приоритетное направление инновационного развития и исследованы основные характерные черты инновационной деятельности как механизм реализации инновационной политики.

Во второй главе - «Современное состояние инновационной деятельности на промышленных предприятиях Азербайджана и особенности реализации инновационной политики» - проанализировано современное состояние инновационной деятельности на промышленных предприятиях, оценен механизм инновационной деятельности в машиностроении страны, выявлены особенности реализации инновационной политики.

Третья глава - «Направления повышения эффективности управления инновационной деятельности и инновационной политики на промышленных предприятиях» - определены тенденции развития инвестиционно-инновационной деятельности в отрасли как необходимый фактор устойчивого развития, с концептуально-практической стороны охарактеризованы направления совершенствования управления инновациями в машиностроении и были обоснованы пути повышения эффективности инновационной политики и конкурентоспособности продукции в машиностроении.

Результаты исследования обобщены, научно обоснованы и представлены в заключении работы конкретных теоретических выводов и практических рекомендаций.

jurnal. № 2, Bakı-2016.

5. Müəssisənin İnnovativ Fəaliyyətinin Tədqiqi: nəzəri və təcrübi konseptual ümumiləşdirmə. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Azərbaycan Aqrar Elmi –nəzəri jurnalı. №4, Bakı, 2016.

6. Müəssisənin innovativ siyasətinin formalaşması və reallaşmasının nəzəri-metodoloji aspektləri. «Azərıtifaq», Azərbaycan Kooperasiya Universiteti. Kooperasiya, elmi-praktik jurnal, № 4 (43), Bakı-2016.

7. Критерии и категории научных инновационных исследований на предприятии. An International Journal of – Economy & Entrepreneurship- “Экономика и Предпринимательство» № 11(ч.2) (76-2), Украйна - 2016 г. с.

8. Directions of the implementation of innovation ipolicy in Enterprises. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri. № 1, Bakı - 2017.

9. Направления Совершенствования Управления Инновационной Деятельности. Науковий Вісник. Одеського національного економічного університету. № 1-2 (243-244). Одеса-2017.

imkanları aşkar edilmiş, maşınqayırma sənaye müəssisəsinin innovasiya siyasətinin formalaşması və reallaşmasının modeli işlənilib hazırlanmışdır;

- müəssisənin perspektiv innovasiya siyasətinin formalaşmasının prinsipləri göstərilmişdir;

- sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti araşdırılmaqla, Azərbaycan sənayesində innovativ inkişafı təmin edən əsas amillərin kompleks təhlili aparılmış və müvafiq nəticələr əldə edilmişdir;

- müstəqilliyin ilk dövrlərində maşınqayırma sənayesinin formalaşma problemləri yeni formatda nəzərdən keçirilmiş və konkret müəssisənin təmsalında qiymətləndirilmişdir;

- Azərbaycanın maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovativ fəaliyyət mexanizmi qiymətləndirilmiş və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması imkanları aşkara çıxarılmışdır;

- sənayedə investisiyanın inkişafı sahəsindəki dövlət siyasətinin əsas cəhətləri, prioritet istiqamətlərinə əsaslanaraq maşınqayırma sənayesində investisiya riskləri nəzərdən keçirilmişdir;

- maşınqayırmada innovativ fəaliyyətin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi aspektləri ilə bağlı konseptual-təcrübi ümumiləşdirmə aparılmışdır;

-maşınqayırma müəssisəsində innovasiya siyasətinin əsas məqsəd və vəzifələri, prioritet istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. İnnovasiya siyasətinin nəzəri və praktiki problemlərinə dair elmi nəticə və təkliflər milli innovasiya sistemində innovativ fəaliyyətin daha da aktivləşməsi, o cümlədən maşınqayırma müəssisələrində innovativ fəaliyyət mexanizminin təkmilləşdirilməsində nəzəri əsas kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondadır ki, onun nəticə və təklifləri bilavasitə Azərbaycanın maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovasiya siyasətini formalaşdırmaq və təkmilləşdirməkdə, bu aspektdəki məqsədli dövlət proqramlarını işləyib hazırlamaqda, eləcə də iqtisad yönümlü təhsil müəssisələrində tədris məqsədilə istifadə edilə bilər.

İşin aprobasiya olunması və nəticələrinin tətbiqi. Tədqiqatda ayrı-ayrı müddəalar və nəticələr beynəlxalq və yerli əhəmiyyətli elmi-təcrübi konfranslarda məruzə olunmuş, o cümlədən dissertasiyanın mövzusunə dair elmi məqalələr respublikada və xaricdə dərc edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələrinin “Suraxanı maşınqayırma zavodu” TASC-də tətbiqinin mümkünlüyü haqqında arayış alınmışdır. (05 mart 2018-ci il tarixli, №03/46 sayılı arayış)

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, 9 paragraf və nəticədən ibarətdir. Tədqiqatda istifadə olunmuş 110 ədəbiyyatın və internet resursunun siyahısı verilmişdir. Dissertasiya işi 18 cədvəl, 18 şəkil daxil olmaqla 155 səhifədən ibarətdir.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	3
I Fəsil. İnnovasiya siyasətinin formalaşması və reallaşdırılmasının nəzəri-metodoloji aspektləri	
1.1 Sənaye sferasında innovasiya siyasətinin formalaşmasının nəzəri konseptual aspektləri.....	9
1.2 İnnovasiya siyasəti – innovativ inkişafın reallaşdırılmasının prioritet istiqamətidir.....	22
1.3 İnnovasiya fəaliyyəti – innovasiya siyasətinin reallaşdırılması mexanizmi kimi.....	36
II Fəsil. Azərbaycan sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması xüsusiyyətləri	
2.1 Sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyətinin təhlili.....	52
2.2 Azərbaycanın maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovativ fəaliyyət mexanizminin qiymətləndirilməsi...	64
2.3 Maşınqayırma müəssisəsində innovasiya siyasətinin reallaşdırılması xüsusiyyətləri.....	74
2.3.1. Müəssisə haqqında ümumi məlumat.....	74
2.3.2. “Gəncə Avtomobil Zavodu” İstehsalat Birliyinin innovasiya planı...	75
2.3.3. Müəssisənin istehsal proqramının innovativ elementləri.....	81
2.3.4. Rəqabətqabiliyyətlilik innovativ inkişafın əsas elementi kimi.....	83
2.3.5. Marketing yenilikləri.....	91

üzrə iş öz məzmununa görə özündə innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi metodlarını, hüquqi, investisiya, kadr və informasiya təminatlarını ehtiva etməlidir.

Gəncə Avtomobil Zavodu İB-nin innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin əsas meyarı fəaliyyəti üçün beynəlxalq standartların bütün tələblərinə cavab verən, kənd təsərrüfatı traktorları bazarında maksimal dərəcədə vahid şəkildə buraxılan və gözlənilən rəqabətə-davamlı məhsulların yaradılmasıdır. Bunu, ilk növbədə isə müştərinin tələblərini nəzərə alaraq, şirkət yeni traktor modellərinin istehsalını mənimsəmək üçün işlərini davam etdirir. Bundan başqa, birlikdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafı bütün buraxılan traktor modelləri üçün kotanlar istehsalını, eləcə də Azərbaycan Respublikasının kənd təsərrüfatını və meşə təsərrüfatı sektorunu yüksək məhsuldarlığa malik yerli texnologiya ilə yenidən təchiz etməyə, işçilərin əl əməyini aradan qaldırılmağa imkan verən meşə təsərrüfatı texnikası sistemlərinin və digər maşın və mexanizmlərinin buraxılışını mənimsəməyə imkan verir.

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Heydər Əliyevin maşınqayırma sənayesində innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsində rolu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, “Heydər Əliyev Azərbaycan milli dövlətçilik siyasətinin banisidir” mövzusunda doktorant və dissertantların elmi konfransının materialları. Bakı - 2014.

2. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının hüquqi təminatı və onun təkmilləşdirilməsində innovasiyanın rolu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası. “Regional idarəetmə: innovativ yanaşmalar və perspektiv imkanlar” Respublika elmi-praktik konfransının materialları. - Bakı, “Elm və Təhsil” nəşriyyatı, Bakı - 2015.

3. Müəssisənin innovasiya siyasətinin formalaşmasının konseptual modeli. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin Əmək və Sosial Problemlər üzrə Elmi-Tədqiqat və Tədris Mərkəzi» Əmək və Sosial Problemlər» Elmi əsərlər toplusu. № 1(17) 2016 Bakı - 2016.

4. İnnovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı məsələləri. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar Elm və İnformasiya Məsləhət Mərkəzi. Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Elmi Əsərləri. Elmi-nəzəri

ümumi məbləği 9 mlrd. dollara yaxın müxtəlif maşınlar, mexanizmlər, qurğular və ehtiyat hissələr idxal edilmişdir. Təbii ki, hal-hazırda bütün idxal məhsullarının əvəz edilməsi haqqında söhbət getmir, lakin gələcəkdə bu işi həyata keçirmək lazım olacaq. İdxal məhsullarının daha keyfiyyətli anoloqunun istehsalı nəinki dünya bazarının müəyyən sektorlarının mənimsənilməsinə, həm də daxili istehlak və investisiya tələbatlarının ödənilməsinə imkan yaradacaqdır.

Bununla əlaqədar olaraq, bizim fikrimizcə, maşınqayırma innovasiya siyasətinin əsas prioritet istiqamətləri aşağıdakılar olmalıdır:

- yüksək texnoloji istehsalın inkişafı və elmin rolunun yüksəldilməsi, maşınqayırma sahəsində elmi-texniki potensialının inkişafı və yeniləşdirilməsi;

- resurs baxımından qənaətli texnologiyaların inkişafının stimullaşdırılması, enerjitutumlu, materialtutumlu və ekoloji cəhətdən təhlükəli istehsaldan imtina edilməsi;

- qabaqcıl texnologiya idxalının və hazır məhsul sahəsində idxaləvəzləyəcisinin stimullaşdırılması;

- maşınqayırma zavodlarının restrukturizasiyası və innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsində müəssisələrin rolunun artırılması;

- vençur kiçik biznesin inkişaf etdirilməsi.

Innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi tənzimləmə və dəstək orqanlarının effektiv sisteminin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur, bu sistemin elementləri verilmişdir.

Dissertasiyada tənzimləmə və dəstək orqanlarının təklif edilən sistemi ölkədə innovasiya fəaliyyəti sferasını kifayət qədər tam həcmdə əhatə edir. Innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və dəstəklənməsi orqanlarının yaxşı əlaqələndirilmiş sistemi bütövlükdə ölkədə maşınqayırma innovasiya proseslərini xeyli dərəcədə aktivləşdirmək iqtidarındadır.

Azərbaycanda innovasiya prosesinin tənzimlənməsi və dəstəklənməsi üzərində məsul orqanların əsas iş prinsipi – yerli maşınqayırmanın innovativ məhsullarının yaradılmasına, onların xarici və daxili bazarlarda reallaşdırılmasına hərtərəfli yardım olmalıdır.

Dəstək mexanizminin strukturu və məzmunu işlənib hazırlanarkən ölkənin maşınqayırma sahəsində innovasiya prosesinin inkişafında problemləli nöqtələrin lokallaşdırılması və aradan qaldırılması nəzərdə tutulmuşdur. Bizim fikrimizcə, maşınqayırma sahəsində innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və dəstəklənməsi

2.3.6. Müəssisənin heyəti - uğurlu innovasiya fəaliyyətinin əsası kimi..... 93

III Fəsil. Sənaye müəssisələrində innovativ fəaliyyətin idarə edilməsinin və innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri

3.1 Sənayedə investisiya-innovasiya fəaliyyətinin inkişafı davamlı inkişafın zəruri amili kimi.....	96
3.2 Maşınqayırma innovativ fəaliyyətin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri: konseptual-təcrübi ümumiləşdirmə.....	111
3.3 Maşınqayırma müəssisələrində innovasiya siyasətinin və məhsulunun rəqabətqabiliyyətliliyinin səmərəliliyinin artırılması yolları.....	123
Nəticə.....	135
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	146

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**İnnovasiya siyasətinin formalaşması və reallaşdırılmasının nəzəri-metodoloji aspektləri**” adlanan birinci fəslində sənayedə innovasiya siyasətinin formalaşmasının nəzəri-konseptual aspektləri araşdırılmış, innovativ inkişafın reallaşdırılmasının prioritet istiqaməti kimi innovasiya siyasətinin xüsusiyyətləri və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması mexanizmi kimi innovasiya fəaliyyətinin əsas cəhətləri dəyərləndirilmişdir.

Tədqiqat işində iqtisadçı alimlərin müxtəlif fikirləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlinir ki, indiki mərhələdə innovasiya siyasətinə idarəetmə vasitələrinin məcmusu kimi baxılır. Bu işə özündə innovativ məqsədlərin işlənilib hazırlanmasını, vəzifələrin xülasəsini, onların həyata keçirilməsi vasitələrini, metodlarını, üsullarını, inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsini və əsaslandırılmasını birləşdirir. Innovasiya siyasəti innovasiya fəaliyyətinin təməli, innovasiya prosesinin ən mühüm elementlərindən biri sayılır və müəssisənin innovativ potensialını aşkara çıxarmaq iqtidarındadır.

Dissertasiyada tədqiqat obyektinin səciyyəvi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, iqtisadi ədəbiyyatda verilən təriflərin sintezi əsasında müəssisənin innovasiya siyasətinin tərfi dəqiqləşdirilmişdir. Müəssisənin innovasiya siyasəti innovativ inkişafın

əsas hədəflər kompleksi olub, innovasiya strategiyasının formalaşdırılmasının əsası kimi çıxış edən konkret innovasiya mühiti nəzərə alınmaqla, qarşıya qoyulan məqsədlərə, resurs təminatına uyğun olaraq həmin hədəflərin reallaşdırılmasının müəyyən prioritetlərini özündə ehtiva edir.

Innovasiya siyasətinin işlənilib hazırlanmasında məqsəd müəssisənin innovasiya fəallığının stimullaşdırılması əsasında onun fəaliyyətinin və inkişafının təşkilati-metodik mexanizminin yaradılmasından ibarətdir.

Innovasiya siyasəti innovasiya strategiyasının həyata keçirilməsinə hədəflənib. Bu proses birbaşa innovativ layihələrin uzunmüddətli portfelinin formalaşması məsələləri ilə bağlıdır. Müəssisənin innovasiya fəaliyyəti hər hansı bir layihənin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır və qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olunması onun istehsal göstəricilərindən asılıdır.

Alınmış nəticələrə əsasən, makro və mikro-səviyyədə innovasiya fəaliyyətinin idarə edilməsi problemləri müəyyən edilmişdir.

Bununla əlaqədar olaraq, tədqiqatda əsaslandırılmışdır ki, dövlətin innovasiya siyasətinə dövlət orqanları tərəfindən təşəbbüskarlıq edilən və həyata keçirilən əsas prinsiplərin, metodların dəsti kimi baxmaq lazımdır. Onlar müxtəlif səviyyəli təsərrüfat subyektlərinin innovasiya fəaliyyətinin inkişafının dəstəklənməsi və stimullaşdırılması üçün infrastruktur və resurs təminatının qarşılıqlı mexanizmlər sisteminin yaradılmasına yönəldilmişdir. Fikrimizcə, sistemli yanaşmadan istifadə dövlətin və sənaye müəssisələrinin koordinasiya olunmuş şəkildə innovasiya siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsini təmin edəcək.

Dövlət və müəssisə səviyyəsində innovasiya siyasətinin müqayisəli səciyyəsinə apararkən ilk növbədə strateji hədəflər müəyyənləşdirilmiş, mövcud və gələcək innovasiya fəaliyyətlərində müvafiq şəkildə prioritet hədəflər dəqiqləşdirilmiş və yalnız bundan sonra hər iki səviyyə əlaqələndirilmişdir.

Tədqiqatda göstərilmişdir ki, innovasiya siyasətini həyata keçirərkən ölkənin hakimiyyət strukturları dövlət tənzimlənməsinin əhəmiyyətli üsulları kimi innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinə yönəldilmiş xüsusi üsullardan da istifadə olunmalıdır. Bu zaman dövlət innovasiya fəaliyyətinin müəyyən aspektlərinin dövlət tənzimlənməsinin müvafiq vasitələrindən istifadə etməklə innovasiya proseslərinə

xüsusi investorların maliyyə resurslarının cəlb edilməsi zəruriliyi meydana çıxır. İctimai cəhətdən vacib əhəmiyyət kəsb edən innovativ layihələrinin reallaşdırılması prosesində, o cümlədən maşınqayırma dövlətin, cəmiyyətin, elmin və biznesin qarşılıqlı təsiri nəticəsində bütün iştirakçılar müəyyən nəticələr əldə etmək imkanına malik olurlar. Perspektivdə dövlət-özəl tərəfdaşlığı ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəlməsinə və əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasına gətirib çıxaracaqdır.

Beləliklə, bu nəticəyə gəlmək olar ki, maşınqayırma sahəsinin məhsulu iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinin əsası sayılır. Sahədə innovativ fəaliyyətin inkişafı yeni səviyyədə müəssisələrə çıxmağa imkan verir. Maşınqayırma müəssisələrinin innovativ inkişafı üçün eyni bir məqsədə nail olmağın müxtəlif üsulları səciyyəvidir. Müəssisənin innovativ inkişaf qabiliyyəti onların potensialının səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. İnnovativ inkişaf səviyyəsi isə öz növbəsində nə qədər yüksək olarsa, mövcud innovativ potensialdan daha səmərəli istifadə ediləcəkdir.

Bu fəsilə həmçinin maşınqayırma müəssisəsində innovasiya siyasətinin prioritet istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Innovasiya siyasətinin prioritet istiqaməti iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün istehsal prosesinə yeni texnologiyaların cəlb edilməsi və yeni məhsulların yaradılmasından ibarətdir. İqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı ölkənin beynəlxalq səviyyədə mövqeyini yüksəldir. Məhz buna görə də postsovet ölkələrinin dövlətlərarası innovasiya siyasəti konsepsiyasında bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilir.

Maşınqayırma sahəsində innovasiya siyasətinin prioritetlərindən biri də məhsulun rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsindən ibarətdir. Belə ki, mənəvi cəhətdən aşınmış məhsul istehsalı zamanı xarici və daxili bazarda rəqabət mübarizəsində müsbət nəticələr əldə etmək mümkün deyildir.

Ümumiyyətlə, məhsulun rəqabət qabiliyyəti özündə yeniliyin, yeni istehlak xassələrinin mövcudluğunu, yüksək keyfiyyəti, mülayim qiyməti və s. əks etdirir. Bu parametrlər məhsulun rəqabətqabiliyyətliliyinə çox ciddi təsir göstərir. Buna görə də nəzərdən keçirilən göstəricilərin hər zaman təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Bununla yanaşı, rəqabətqabiliyyətliliyinə bu və ya digər əmtəə bazarının konyukturası da təsir edir.

Innovasiya siyasətinin digər bir məqsədi daxili bazarda idxal məhsulların əvəz edilməsindən ibarətdir. 2014-2017-ci illərdə respublikaya

Ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində əsas hədəflərdən biri bu sahədə maliyyə dəstəyinin təmin edilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsindən ibarətdir. Burada nəzərdə tutulan əsas prioritetlərdən biri alternativ maliyyələşmə mexanizmlərinin təşviqi və təcübələrin ötürülməsidir.

Müasir şəraitdə dövlət investisiyalarının ümumi investisiya qoyuluşunda payı yarıdan çoxdur. Türkiyə, Rusiya, Cənubi Afrika, Qazaxıstan, Rumıniya, Belarus, Gürcüstan, Malayziya və Livan kimi ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda dövlət investisiyalarının payı kifayət qədər çoxdur. Birbaşa xarici investisiyalar, dövlət-özəl tərəfdaşlığı dövlət sektorunun investisiyalarda payının azaldılmasında mühüm rol oynayır.

Tədqiqatın bu fəslində maşınqayırmada innovativ fəaliyyətin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi aspektləri ilə bağlı konseptual-təcrübi ümumiləşdirmə aparılmışdır.

Maşınqayırma müəssisələrinin innovativ inkişafının idarə edilməsinin ən vacib vəzifələrindən biri onun təsərrüfat subyektlərinin innovativ fəallığa motivasiyası sisteminin yaradılmasıdır. Innovativ inkişaf göstəricilərinin keyfiyyətə yaxşılaşdırılması haqqında yalnız o halda danışmaq olar ki, o, innovasiya fəaliyyətinin bütün subyektləri tərəfindən qəbul edilmiş olsun.

Maşınqayırma kompleksinin innovativ inkişafına idarəedici təsir dövlətin innovasiya siyasəti vasitəsilə həyata keçirilir. Dövlət bu siyasətin vasitəsilə innovasiya fəaliyyətinə dəstək verir, onun inkişafının əsas istiqamətlərini müəyyən edir, potensialın effektiv istifadəsinə yönəldilmiş tədbirlər işləyib hazırlayır, iqtisadiyyatın daha da inkişafına kömək edir.

Hər hansı prosesin idarə edilməsi yalnız o vaxt mümkündür ki, onun əsas inkişaf istiqamətləri məlum olsun, xüsusiyyətləri və qanunauyğunluqları dərk edilsin. Odur ki, maşınqayırma müəssisələrinin innovativ inkişafının effektiv idarə edilməsi üçün innovativ imkanlara qabaqcadan baxmaq, resursları vaxtında lazımi istiqamətdə cəmləşdirmək, innovativ prosesləri kompleks və sürətlə idarə etmək, bu zaman meydana çıxan riskləri minimumlaşdırmaq lazımdır.

Innovativ inkişafın idarə edilməsi zamanı meydana çıxan problemlərdən biri ondan ibarətdir ki, dövlət büdcəsi heç də həmişə maşınqayırma sənayesi və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən, xüsusilə də iri, uzunmüddətli bir çox innovativ layihələri müstəqil maliyyələşdirmək iqtidarında olmur. Bununla əlaqədar olaraq, dövlət-özəl tərəfdaşlığı prinsipləri əsasında

birbaşa və dolaylı təsir etməlidir.

Heç bir müəssisə strateji vəziyyətin mümkün inkişaf proqnozlaşdırılması və perspektiv fəaliyyət hədəflərinin müəyyənliyi olmadan normal inkişaf edə bilməz. Innovativ inkişafa əsaslanan müəssisələrin fəaliyyəti kəskinliyi ilə seçilməklə, xarici mühitin yüksək qeyri-müəyyənliyi şəraitində fəaliyyət göstərirlər.

Bu baxımdan, mezo-mühit fazası dövründə innovasiyaya əsaslanan müəssisənin üzvi sintezi kontekstində cari vəziyyətinin müəyyən edilməsinə yanaşma bazasında innovativ siyasətini formalaşması üzrə konseptual modelin işlənməsi tədqiqatın aktual və əhəmiyyətli bir vəzifəsi hesab olunmalıdır. Bu aspektdən yanaşdıqda innovasiya siyasətinin formalaşması üzrə konseptual modelin işlənilməsi üçün əsas tələblər müəyyən edilməlidir.

Təhlil əsasında xarici mühitin qeyri-müəyyənliyi şəraitində innovativ müəssisənin innovasiya siyasətinin formalaşmasının konseptual modelinin yaradılması üçün ən böyük ümumsistem prinsiplərindən daha vacibləri seçilmişdir.

Dissertasiyanın ikinci fəslində **“Azərbaycan sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması xüsusiyyətləri”**nin müəyyən edilməsi istiqamətində tədqiqat aparılmaqla sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti təhlil edilmiş, ölkənin maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovativ fəaliyyət mexanizmi qiymətləndirilmiş, innovasiya siyasətinin reallaşdırılması xüsusiyyətləri aşkara çıxarılmışdır.

Bu fəsilə sənaye müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti araşdırılmaqla, Azərbaycan sənayesində innovativ inkişafı təmin edən əsas amillərin kompleks təhlili aparılmış və müvafiq nəticələr əldə edilmişdir.

Son illər Azərbaycanda elmi-tədqiqatlara və texniki işlərə məsrəflər azaldılmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işlərinin dövlət maliyyələşdirilməsi daha çox müvafiq nəticələrin alınmasına deyil, elmi-tədqiqat təşkilatlarının mövcud infrastrukturuna kömək göstərilməsinə yönəldilmişdir.

Sənayedə əhəmiyyətli dəyişikliyə uğramış və ya yeni tətbiq edilmiş məhsulların dəyəri 2016-cı ildə 2011-ci illə müqayisədə 2,7 dəfə artaraq 35,8 mln. manatdan çox olmuşdur (Cədvəl 1).

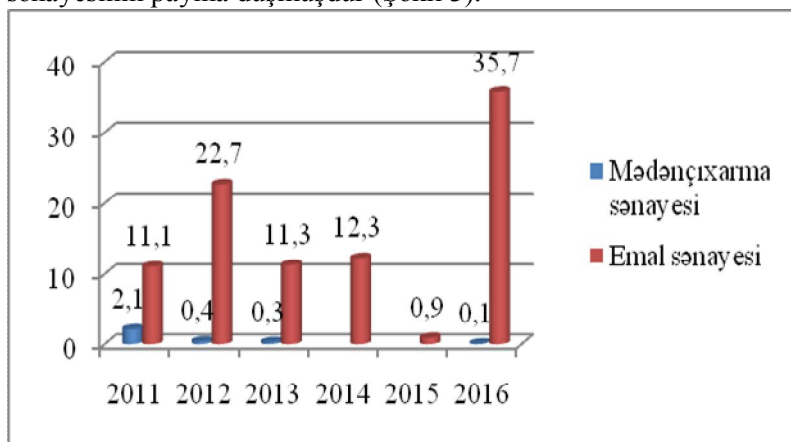
Cədvəl 1.

Sənayedə əhəmiyyətli dəyişikliyə məruz qalan və ya yeni tətbiq edilmiş məhsulların həcmnin dinamikası, mln. manat

Sahələr	İLLƏR						2011-2016-cı illər, cəmi	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	mln manat	yekuna görə faizlə
Sənaye-cəmi	13,2	23,1	11,6	12,3	0,9	35,8	96,9	100,0
Mədəncıxar ma sənayesi	2,1	0,4	0,3	-	-	0,1	2,9	3,0
Emal sənayesi	11,1	22,7	11,3	12,3	0,9	35,7	94,0	97,0

Mənbə: Azərbaycanın sənayesi. Statistik məcmuə. Bakı, 2017, s.91.

Bütövlükdə isə 2011-2016-cı illər ərzində əhəmiyyətli dəyişikliyə məruz qalan və ya yeni tətbiq edilmiş məhsul 96,9 mln. manata bərabər olmuşdur ki, bunun da 97,0%-i emal sənayesinin payına düşmüşdür. Aparılmış təhlil göstərir ki, tədqiq olunan dövrdə sənayedə bu tip məhsulun həcminə görə ən pik göstəriciyə 2012-ci ildə nail olunmuşdur. Belə ki, həmin idə bu göstərici 23 mln. manatdan çox olmuşdur ki, bu da ondan sonrakı 3 ilin (2013-2015-ci illər) müvafiq məhsulların cəmindən bir qədər (cəmi 1,8 mln. manat) az olmuşdur. 2016-cı ildə isə müvafiq göstərici 35,8 mln. manata bərabər olmuşdur ki, bunun da demək olar ki, hamısı emal sənayesinin payına düşmüşdür (Şəkil 3).

Şəkil 1. Sənayedə əhəmiyyətli dəyişikliyə məruz qalan və ya yeni tətbiq edilmiş məhsul həcmnin hasilat və emal sahələri üzrə dinamikası.

konseptual-təcrübi baxımdan səciyyələndirilmiş, maşınqayırma müəssisələrində innovasiya siyasətinin və məhsulunun rəqabət-qabiliyyətliliyinin səmərəliliyinin artırılması yolları əsaslandırılmışdır.

Tədqiqat işinin bu fəslində sənayedə investisiya-innovasiya fəaliyyətinin inkişafı sahəsindəki dövlət siyasətinin əsas cəhətləri, prioritet istiqamətləri və reallaşdırılması mexanizmləri üzrə sistemli təhlil aparılmış və bunun nəticələri davamlı inkişafın zəruri amili kimi dəyərləndirilmişdir.

2016-cı ildə Azərbaycan üzrə idxalın həcmində maşın, mexanizmlərin, elektrotexnika avadanlıqlarının xüsusi çəkisi 23,6% təşkil etmişdir. Bu zaman həmin məhsullar üzrə ixracın xüsusi çəkisi müvafiq olaraq 0,5% təşkil etmişdir. Əlbəttə, bu uğurlar respublika sənayesinin inkişafı hesabına əldə edilmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatında maşın və avadanlıq istehsal edən müəssisələrin əsas iş göstəricilərinə nəzər yetirsək, görürük ki, fəaliyyətdə olan belə müəssisələrin sayı 2000-ci illə müqayisədə 27 vahid və ya 31,8% azalaraq, 58-ə enmişdir. Müqayisə edilən dövrdə dövlət müəssisələrinin sayı 59-dan 17-yə azalmış, qeyri-dövlət müəssisələrinin sayı isə 1,5 dəfə artaraq, 27-dən 41-ə yüksəlmişdir.

Maşınqayırma sənayesində əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların demək olar ki, hamısı daxili investisiyaların hesabına həyata keçirilmişdir. Belə ki, 2015-2016-cı illərdə demək olar ki, yalnız kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalına daxili investisiyaların hesabına 79,4 milyon manat vəsait yatırılmışdır.

Ölkədə elektrotexnika, cihazqayırma, avtomobil istehsalı sahələrinin inkişaf imkanları mövcuddur. Lakin bu sahələrin inkişafı əsasən xarici dəstləşdirici məmulatlardan hazır məhsulun yığılması və məmulatların bir hissəsinin istehsalının təşkili hesabına mümkündür. Maşınqayırma məhsulları nisbətən mürəkkəb və differensial məhsullar olduğuna görə, bu sahədə məhsulların istehsalının mənimsənilməsi və bu istehsalların inkişafı sahəsində müvəffəqiyyət əldə edilməsi uzunmüddətli tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsini və iri həcmli investisiya qoyuluşları tələb edir.

Optimal amortizasiya və uçot siyasəti maşınqayırma müəssisəsinin iqtisadi fəaliyyət şəraitindən irəli gəlməklə kompleks yanaşma əsasında müəyyən edilməlidir. Sahədə sürətli amortizasiya sisteminin istifadəsi innovasiya fəaliyyətinin inkişafına, maşınqayırma sahəsi müəssisəsinin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə kömək edəcəkdir.

Cədvəl 4-ün ardı

Zəif tərəfləri	Təhlükələr
<p>1. Müəssisənin məhsulları brendlərinin beynəlxalq məşin və avadanlıq bazarlarında az məşhurluğu, məşinqayırma məhsullarının beynəlxalq standartlara az uyğunluğu.</p> <p>2. Mövcud innovasiya potensialından istifadənin kifayət qədər olmayan səviyyəsi.</p> <p>3. Müasir biznes modelinin qurulmaması.</p> <p>4. Müəssisənin infrastrukturunun və servisnin nöqsanları və aşağı keyfiyyəti.</p> <p>5. Keyfiyyətli statistik hesabatın və informasiyanın yoxluğu.</p>	<p>1. Xarici maliyyə bazarlarına çıxış ilə bağlı çətinliklərin olması.</p> <p>2. Yerli müəssisələrin məşinqayırma məhsullarına aşağı alıcılıq qabiliyyətli tələbi.</p> <p>3. İnvestisiya layihələrinin reallaşdırılması ilə bağlı maliyyə-hüquqi xarakterli risklər.</p> <p>4. İdxal olunan xammaldan asılılıq və ölkədə mövcud olmayan xammala idxal rüsumlarının tətbiqi.</p> <p>5. Ölkənin dünya sənayesində gedən proseslərdən və yeni tələblərdən geridə qalması.</p>

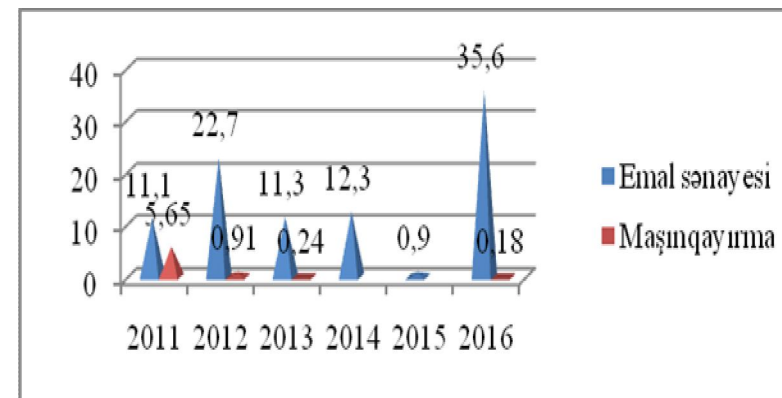
İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin və ya təşkilatların güclü və zəif cəhətlərini, mövcud imkanları və mümkün təhlükələri müəyyən-ləşdirmək üçün GZİT təhlilindən istifadə olunur. Ağır sənaye və məşinqayırmanın inkişafı ilə bağlı Strateji Yol Xəritəsini əsas tutaraq və apardığımız təhlillər əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki, məşinqayırma sahəsi güclüdür, çünki, mahiyyəti etibarlı ilə yaradıcı və innovativ təcrübə tələb edir, korporasiyaların sosial məsuliyyətinə aid ciddi standartların formalaşması da daxil olmaqla bir sıra iqtisadi üstünlüklər yaradır. Lakin məşinqayırma fəaliyyə-tinin zəif cəhəti də vardır ki, bu da onun biliyinin cari səviyyəsi, resursların azlığı, bir neçə elm sahəsinin inteqrasiyasının zəruri olması kimi məhdudiyətlər çərçivəsində qalmasıdır. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, məşinqayırma iqtisadiyyatın bir çox sahələri üçün təhlükəsiz texnologiyalar işləyib hazırlamaq və onların dayanıqlı inkişafını təmin etmək imkanına malikdir. Bu əvəzsiz, lakin böyük zəhmət tələb edən potensialından yararlanmaq indiki vaxtda çox önəmlidir.

Dissertasiyanın “**Sənaye müəssisələrində innovativ fəaliyyə-tin idarə edilməsinin və innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri**” adlanan üçüncü fəslində davamlı inkişafın zəruri amili kimi sənayedə investisiya-innovasiya fəaliyyə-tinin inkişaf istiqamətləri müəyyən edilmiş, məşinqayırma innovativ fəaliyyətin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Sənayedə təkmilləşdirilmiş məhsulun həcminə görə ən yük-sək göstərici 2011-ci ildə müşahidə edilmişdir. Belə ki, 2011-ci ildə bu göstərici 14,4 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da növbəti illərdəki (2012-2016-cı illər) müvafiq məhsulların cəmindən 4 dəfə çoxdur. Bu isə o deməkdir ki, sənayedə təkmilləşdirilmiş məhsulun həcmi təhlil edilən dövrdə azalmağa doğru meyl etmişdir.

Apardığımız hesablamalar göstərir ki, son illərdə məşin-qayırma sənayesində yenilik səviyyəsinə görə innovasiya məhsulunun həcmində müəyyən qədər irəliləyişlər olmuşdur. Belə ki, 2011-2016-cı illər ərzində məşinqayırma üzrə əhəmiyyətli dəyişikliyə uğramış və ya yeni tətbiq edilmiş məhsul həcmi 5,98 mln. manat olmuşdur ki, bu da emal sənayesinin müvafiq göstəricinin 7,4 faizi deməkdir.

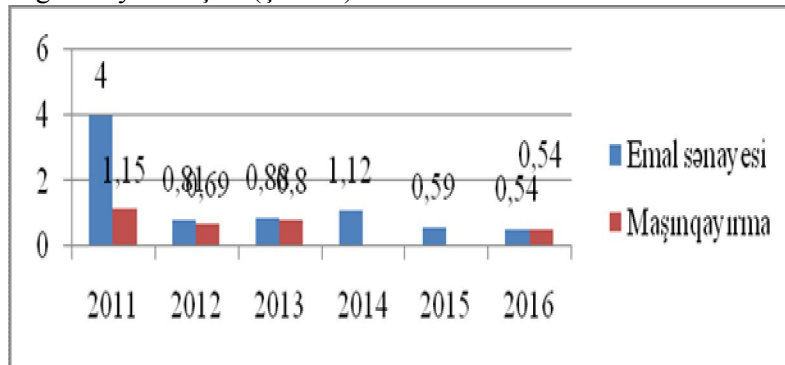
Kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı üzrə əhəmiyyətli dəyişikliyə uğramış və ya yeni tətbiq edilmiş məhsul həcmi isə həmin dövrdə 5,66 mln. manat olmuşdur ki, bu da emal sənayesindəki müvafiq göstəricinin 6,0 faizi deməkdir. Məşin və avadanlıqların istehsalı üzrə bu tip məhsulun həcmi 1,31 mln. manata bərabər olmaqla emal sənayesi üzrə müvafiq göstəricinin 1,4 faizini təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, tədqiq edilən dövrün son üç ili ərzində məşinqayırma üzrə xeyli dəyişikliyə uğramış və ya yeni tətbiq edilmiş məhsul istehsalı demək olar ki, istisnalıq təşkil edir (Şəkil 4).

Şəkil 2. Emal və məşinqayırma sənayesində əhəmiyyətli dəyişikliyə məruz qalmış və ya yeni tətbiq edilmiş məhsul həcminin dinamikası.

Son illər ərzində maşınqayırma sənayesində təkmilləşdirilmiş məhsul üzrə də eyni tendensiyamı müşaiyət etmək olar. Belə ki, 2011-2016-cı illər ərzində maşın və avadanlıqların istehsalı üzrə təkmilləşdirilmiş məhsulun həcmi 2,14 mln. manat, kompüter və digər elektron avadanlıqların istehsalı üzrə təkmilləşdirilmiş məhsulun həcmi 1,04 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da emal sənayesi üzrə müvafiq göstəricilərin 27,0 və 13,1 faizinə bərabərdir.

Maşınqayırma sənayesində təkmilləşdirilmiş məhsulun həcmi 2011-2016-cı illər ərzində 3,18 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da emal sənayesi üzrə müvafiq göstəricinin 40,1 faizinə bərabərdir. Bütövlükdə maşınqayırma üzrə təkmilləşdirilmiş məhsulun həcminə görə ən yüksək göstərici 2011-ci ildə müşahidə edimişdir. Belə ki, 2011-ci ildə bu göstərici 1,15 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da növbəti illərdəki (2012-2016-cı illər) müvafiq məhsulların cəmindən bir qədər azdır. Bu isə o deməkdir ki, maşınqayırma sənayesində təkmilləşdirilmiş məhsulun həcmi təhlil edilən dövrdə azalmağa doğru meyl etmişdir (Şəkil 5).

Şəkil 3. Emal və maşınqayırma sənayesində təkmilləşdirilmiş məhsulun həcmninə dinamikası.

2016-cı ildə sənaye sahəsində texnoloji innovasiyalar üzrə çəkilən xərclər 2011-ci illə müqayisədə 11,7 faiz, 2014-cü ilə nisbətən isə 20,7 faiz az olmuşdur.

Göründüyü kimi, tədqiq olunan dövrdə proses innovasiyalarına çəkilən xərclər 9,4 dəfə artdığı halda, məhsul innovasiyalarına çəkilən xərclər 31,1 faiz azalmışdır. Diqqət çəkən məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, son illərdə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin məbləğində proses innovasiyalarına çəkilən xərclər

mümkündür. Bu isə öz növbəsində yeni məhsul istehsalı həcminin, istehsal xərclərini artırmadan onun dəyişikliklər miqdarının daha da artmasına gətirib çıxarır. Buna yalnız effektiv innovasiya siyasətini həyata keçirməklə və idarəetməni optimallaşdırmaqla nail olmaq mümkündür.

GZİT-təhlildən istifadə etməklə Azərbaycanda maşınqayırma müəssisəsinin inkişafı üçün xarici və daxili mühit amilləri müəyyən edilmişdir. Onların təsir qüvvəsi və kombinə edilməsi xarici bazarlarda maşınqayırma müəssisəsinin məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyini müəyyən edir.

“Gəncə Avtomobil Zavodu” İstehsalat Birliyinin inkişafının müəyyən etdiyimiz xarici və daxili amillərinin sintezi proseduru və strateji idarəetmə qərarlarının əsasında duran daha əhəmiyyətli amillərin aşkara çıxarılması GZİT – matris şəklində təqdim edilir (Cədvəl 4).

Cədvəl 4.

“Gəncə Avtomobil Zavodu” İstehsalat Birliyinin inkişafının GZİT təhlili

Güclü tərəfləri	İmkanları
<p>1. Avropa və Asiya ölkələri ilə inkişaf etmiş iqtisadi və mədəni beynəlxalq əlaqələri, çoxlu sayda, o cümlədən maşınqayırmanın infrastrukturunu sahəsində reallaşdırılan beynəlxalq layihələr və proqramlar.</p> <p>2. Nisbətən inkişaf etmiş nəqliyyat infrastrukturunu.</p> <p>3. Xarici iri şirkətlərin maşınqayırma sənayəsinə qoymasına marağın mövcudluğu və çoxlu miqdarda maşınqayırma infrastrukturunu obyektlərinin tikintisi.</p> <p>4. Maşınqayırma sahəsində əhəmiyyətli təhsil potensialı.</p> <p>5. Respublikada informasiya-maşınqayırma mərkəzinin, maşınqayırmanın inkişafına dəstəyin və strateji sənədlər sisteminin mövcudluğu.</p>	<p>1. Birgə maşınqayırma məhsulunun işlənməsi vasitəsilə müqavilə ixtisaslaşmasının (outsorinqi) inkişafı imkanı.</p> <p>2. Maşınqayırma müəssisəsinin daha da inkişafı məqsədilə xüsusi iqtisadi zonanın yaradılması.</p> <p>3. Maşınqayırma müəssisəsində kadrların yenidən hazırlanması sahəsində mütəxəssislərin tədrisi proqramlarının təşkili imkanı.</p> <p>4. Müəssisənin inkişafına tam dərəcədə dövlət dəstəyinin həyata keçirilməsi.</p> <p>5. Rəqabətqabiliyyətli maşın və avadanlıq brendlərinin yaradılması və inkişafı.</p> <p>6. Beynəlxalq layihələrin reallaşdırılması nəticəsində maşınqayırma müəssisəsinin infrastrukturunun inkişafı.</p>

qədər 10 modeldə MAZ avtomobili yığılmış, 200-ə yaxın KAMAZ, 300- dən çox URAL avtomobilləri istismara verilmişdir. Eksperimental olaraq 2 MAZ avtobusu istehsal olunub.

Bundan əlavə, ölkə xaricində fəaliyyətini genişləndirmək məqsədilə marketinq araşdırmalarına başlanılmışdır. Belə ki, həm Gürcüstanda, həm də Türkiyə Respublikasında müəssisənin nümayəndəliyi yaradılmışdır ki, bu da istehsal edilən texnikaların 3-cü ölkələrə satışına öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.

Gəncə avtomobil zavodu və Çexiyanın “Tatra” şirkəti arasında Azərbaycanda bu şirkətə məxsus yük maşınlarının istehsalı barədə əməkdaşlığa dair imzalanan memorandumuna əsasən, 2018-ci ilin may ayından etibarən ölkəmizdə müxtəlif növ “Tatra” yük maşınlarının yığılımı həyata keçirilməklə xarici ölkələrə ixrac ediləcəkdir.

Burada apardığımız araşdırmalar əsasında aşağıdakı nəticələrə gəlmişik:

1. İnnovasiyaların başa çatdırılması üçün strateji planlaşdırmanın aparılması, strateji proqramların işlənilib hazırlanması tələb olunur. Bu, yeni məhsulların yaradılması və nəticə etibarilə gəlirlərin artması üçün əsas təşkil edən açıq innovasiyalar baxımından xüsusilə əhəmiyyətlidir.

2. Ölkədə kənd təsərrüfatının gələcəkdə daha yüksək artımla inkişaf etməsini nəzərə alaraq, “Aqrolizinq” ASC ilə sıx əməkdaşlığın davamlılığını və etibarlılığını daha da artırmaq lazımdır.

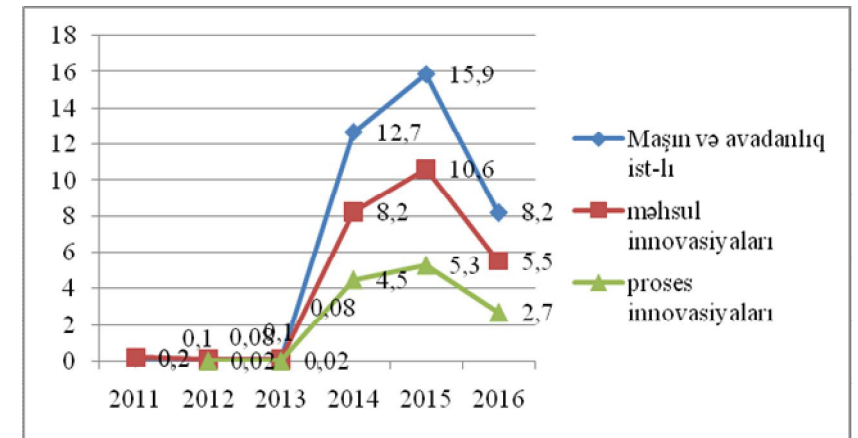
3. Strateji Yol Xəritəsinə uyğun olaraq, şirkət tərəfindən yaxın gələcəkdə keyfiyyət, müştəri məmnunluğu, müsbət emosional imic kimi meyarları nəzərdə tutan sənaye brendləri indeksini hazırlamaq və onun əsasında “ilin brendləri”ni müəyyənləşdirmək, milli brendlərin xarici ölkələrdə tanınması üçün tədbirlər görmək innovasiya siyasətinin ən önəmli istiqamətlərindən biri olmalıdır.

4. Şirkətin gəlirlərinə təsir edən amillərdən biri də onun həyat dövrləridir. Odur ki, gəlirlilik səviyyəsini maksimum həddə çatdırmaq məqsədilə effektiv innovasiya siyasətinin reallaşdırılması mühüm əhəmiyyətə malikdir. İnnovasiya prosesi həyat dövrünün bütün mərhələlərinə nüfuz etdiyinə görə onun hər mərhələyə təsirinin və maşınqayırma sektoru daxilində sahibkarların həyata keçirdiyi innovasiya proqramlarının mümkün güclü və zəif tərəflərinin başa düşülməsi vacibdir.

Aydındır ki, nəzərdə tutulan hədəflərə nail olunması əsasən müştərilərin dairəsinin genişləndirilməsi, onların tələblərinin məhsulların qablaşdırılma və keyfiyyəti baxımından ödənilməsi hesabına

xeyli artsa da, onların payı hələ də məhsul innovasiyalarının payından geri qalır. Hesablamalar göstərir ki, 2011-2016-cı illərdə sənayedə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin ümumi məbləğində (139,4 mln. man) məhsul innovasiyalarının payı 79,2% (97,3 mln. man) təşkil etmişdir.

Xüsusilə də emal sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin məbləğində mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, proses innovasiyalarında artım 2016-cı ildə 2011-ci illə müqayisədə 9,1 dəfə təşkil etmişsə, məhsul innovasiyalarına xərclər 25,2 faiz azalmışdır. Statistik məlumatların təhlilindən aydın olur ki, 2011-2016-cı illərdə emal sənayesində texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin ümumi məbləğində (119,2 mln. man) məhsul innovasiyalarının payı 67,0% (79,8 mln. man) təşkil etmişdir (Şəkil 6).

Şəkil 4. İnnovasiyaların tiplərinə görə məhsul və avadanlıq istehsalı üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin dinamikası.

Təhlil olunan dövrdə maşın və avadanlıqlar istehsalı üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin məbləği min dəfələrlə artmış olsa da, hələlik bu göstərici qənaətbəxş səviyyədə deyil.

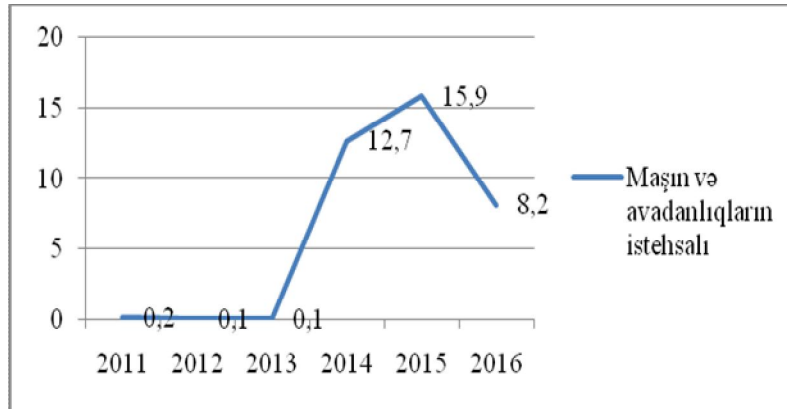
2011-2016-cı illərdə maşın və avadanlıqlar istehsalı üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin ümumi məbləğində (37,2 mln. man) məhsul innovasiyalarının payı 66,4% (24,7 mln. man) təşkil etmişdir.

Bununla yanaşı, əgər bütövlükdə sənayedə 2011-ci ildə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin 72,8%-i müəssisənin öz vəsaiti,

27,2%-i dövlət büdcəsi, 2013-cü ildə 89,2%-müəssisənin öz vəsaiti, 4,0%-i dövlət büdcəsi, 6,8%-isair mənbələr hesabına maliyyələşdirilmişdirsə, 2014-2016-cı illərdə bu xərclərin demək olar ki, hamısı müəssisənin öz vəsaiti hesabına maliyyələşdirilmişdir.

Emal sənayesində də eyni tendensiyanı görmək olar. Belə ki, burada 2011-ci ildə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin 70,7%-i müəssisənin öz vəsaiti, 29,3%-i dövlət büdcəsi, 2013-cü ildə 63,1%-i müəssisənin öz vəsaiti, 13,6%-i dövlət büdcəsi, 23,3%-i sair mənbələr hesabına maliyyələşdirilmişdirsə, 2014-2016-cı illərdə bu xərclərin maliyyələşdirilmə mənbəyi kimi yalnız müəssisənin öz vəsaiti və xarici investisiyalar çıxış etmişdir.

Maşın və avadanlıqların istehsalında texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin demək olar ki, hamısı müəssisələrin öz vəsaiti hesabına həyata keçirilmişdir. 2012-2016-cı illərdə kompüter və digər elektron avadanlıqlar, eləcə də elektrik avadanlıqları istehsalı üzrə isə texnoloji innovasiyalarla bağlı ümumiyyətlə maliyyələşdirmə aparılmamışdır (Şəkil 7).

Şəkil 5. Maşın və avadanlıqların istehsalında maliyyə mənbələri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin dinamikası.

2011-2016-cı illərdə maşın və avadanlıq istehsalının tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiya xərclərinin (37,2 milyon manat) strukturunda yeni məhsullar, xidmətlər, yeni proses üzrə tətbiq xərclərinin (24,4 milyon manat) payı 65,6 faizə, yeni məhsul

başqa, maşınqayırma bu göstəricinin kəmiyyəti sənaye üzrə müvafiq orta kəmiyyətdən yüksəkdir. Bununla belə, innovativ məhsulun mənimsənilməsi hələlik aşağı tempə gedir ki, bu da yerli istehsalın əhəmiyyətli dərəcədə geri qalmasını şərtləndirir.

İnnovasiya proseslərinin daha obyektiv qiymətləndirilməsi üçün kompleks qiymətləndirmə lazımdır ki, bu da özündə aşağıdakıları ehtiva edir: müəssisənin innovasiya aktivliyinin, göstərilən əmsallar əsasında sahənin innovasiya proseslərinin əsas xüsusiyyətlərinin müəssisələrdə tətbiq edilən innovasiya fəaliyyətinin istiqamətlərinin təhlili və innovasiya fəaliyyətinə mane olan amillərin müəyyən-ləşdirilməsi.

Təhlilin nəticələri göstərdi ki, maşınqayırma sahəsində innovasiya fəaliyyətinin keyfiyyətli tənzimlənməsi yalnız müəssisə və hakimiyyət orqanlarının qarşılıqlı anlaşma əsasında və dəqiq işlənilib hazırlanmış innovasiya siyasətinin mövcudluğu şəraitində mümkündür.

Respublikada innovasiya siyasətinin formalaşması üçün qanun-vericilik bazası mövcuddur. Lakin zamanın tələbi və iqtisadiyyatda innovativ komponentin xüsusi rolu nəzərə alınmaqla normativ bazanın təkmilləşdirilməsi zəruriliyi yaranmışdır.

Odur ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” və 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” maşınqayırma müəssisələrində innovasiya prosesinin idarə edilməsinə mane olan amillərin araşdırılmasına və onların aradan qaldırılması yollarının həllinə yönəldilmişdir. Maşınqayırma müəssisələrində beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq satışın, marketinqin, satışdan sonra qulluq və müştəri sorğularına operativ cavab departamentlərinin yenidən təşkili işlərini dəstəkləmək istiqamətində təhlillərin aparılacağı planlaşdırılır.

Onu da qeyd etmək ki, biz tədqiqat işində innovasiya siyasətinin reallaşdırılmasına “Gəncə Avtomobil Zavodu”nun təmsilində baxmışıq.

Gəncə Avtomobil Zavodunda 2016-2017-ci illər ərzində 2400-ə qədər Belarus traktorları istehsal olunaraq dövlət sifarişinə əsasən “Aqrolizinq”ə təhvil verilmişdir. Bütövlükdə isə 2007-2017-ci illərdə müəssisədə 8000-dən çox müxtəlif modellərdə traktorlar istehsal olunmuşdur ki, bunun da 7000-dən çoxu “Aqrolizinq” ASC-yə təhvil verilmişdir. 2007-2017-ci illər ərzində müəssisədə orta hesabla 3000-ə

Cədvəl 3.

Azərbaycan Respublikası sənayesinin innovativ aktivliyini xarakterizə edən əmsalların hesablanmış kəmiyyətləri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1a. Sənaye üzrə - Ə _{heyət}	0,013	0,011	0,013	0,014	0,014	0,014
1b. Maşınqayırma üzrə - Ə _{heyət}	0,014	0,012	0,013	0,016	0,017	0,020
2a. Sənaye üzrə - Ə _{əmlak}	0,022	0,044	0,039	0,042	0,042	0,042
2b. Maşınqayırma üzrə - Ə _{əmlak}	0,059	0,063	0,066	0,080	0,086	0,089
3a. Sənaye üzrə - Ə _{yetex}	0,079	0,077	0,118	0,126	0,145	0,130
3b. Maşınqayırma üzrə - Ə _{yetex}	0,141	0,054	0,082	0,103	0,086	0,026
4a. Sənaye üzrə - Ə _{yeməh}	0,002	0,003	0,001	0,001	0,002	0,001
4b. Maşınqayırma üzrə - Ə _{yeməh}	0,024	0,018	0,020	0,024	0,026	0,030

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

1. 2008-ci ildən başlayan maliyyə böhranı nəticəsində elm sahəsində də işçilərin sayında ixtisar baş vermişdir. Sənayedə son illər ərzində yaranan sabitlik maşınqayırma üzrə elmi tədqiqatlarla məşğul olan mütəxəssislərin sayının artımına müsbət təsir etmişdir.

2. ETTKİ üçün nəzərdə tutulmuş əmlak payını göstərən əmsalın (Ə_{əmlak}) kəmiyyəti böyük deyildir. Belə ki, 2016-cı ildə təcrübi-cihaz təyinatlı avadanlığın dəyəri istehsal təyinatlı avadanlığın dəyərinin yalnız 8,9 faizini təşkil edir. Lakin bununla belə, ETTKİ üçün nəzərdə tutulmuş əmlak payının artımında bir qədər irəliləmə meylini müşahidə olunmuşdur.

3. Yeni texnikanın mənimsənilməsi əmsalının (Ə_{yetex}) dinamikası böhrandan sonrakı illərdə idxaləvəzləyici strategiyanın tətbiqi nəticəsində yerli istehsalın bir qədər canlandığını göstərir. Lakin maşınqayırma bu əmsal göstəriciləri bütövlükdə sənaye üzrə müvafiq göstəricilərdən geri qalır.

4. Yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulun satışından əldə edilən gəliri göstərən yeni məhsulun mənimsənilməsi əmsalının (Ə_{yeməh}) dinamikası da böhranın qarşısının alınmasını göstərir. Bundan

istehsalı üçün layihələşdirilmə, sair istehsala hazırlıq növləri və ya onların istehsalına görə yeni xidmət və ya metodların tətbiqinə çəkilən xərclərin (12,3 milyon manat) payı 34,4 faizə bərabər olmuşdur.

Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, son illər ərzində maşın, avadanlıq istehsalının tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin tərkibində texnoloji innovasiyalar ilə əlaqədar maşın və avadanlığın alınmasına, proqram vəsaitlərinin alınmasına, eləcə də elmi-tədqiqat və işləmələrə çəkilən xərclər minimaldır, yeni texnologiyaların alınmasına isə vəsait ümumiyyətlə ayrılır.

Dissertasiyanın bu fəslində Azərbaycanın maşınqayırma sənayesi müəssisələrində innovativ fəaliyyət mexanizmi qiymətləndirilmiş və innovasiya siyasətinin reallaşdırılması imkanları aşkara çıxarılmışdır.

Maşınqayırma sənayesinin və onun ayrı-ayrı müəssisələrinin iqtisadi vəziyyətinin ümumi təhlili innovasiya fəaliyyəti sahəsində dövlət tərəfindən tənzimləyici təsirin effektivliyinin yüksəldilməsi zəruriliyini və maşınqayırma innovativ dəyişikliklərin vacibliyini aşkara çıxardı.

Sahədə innovasiya proseslərini xarakterizə edən əsas göstərici innovativ aktivlikdir. Bu göstərici bazara çıxarılmış yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulların, xidmətlərin və ya onların təcrübədə tətbiq edilmiş istehsal metodlarının müəssisədə mövcudluğu kimi başa düşülür. Əgər müəssisə göstərilən tələbləri ödəyirsə, o halda innovativ baxımdan aktiv sayılır.

Təhlil edilən dövrdə biz sahədə innovativ aktivliyi qiymətləndirməyə çalışmışıq (Cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Maşınqayırma sənayesində innovativ aktivlik göstəricilərinin dinamikası

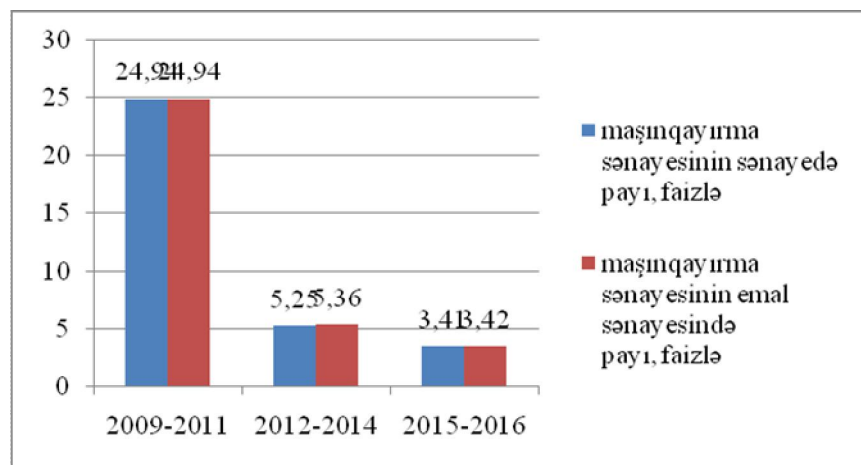
Sahələr	Məhsulun (iş və xidmətlərin) həcmi			İnnovativ məhsulun həcmi		
	2009-2011	2012-2014	2015-2016	2009-2011	2012-2014	2015-2016
Sənaye, mln. man.	85569	100573	58669	34,8	50,1	37,8
o cümlədən emal sənayesi, mln. man.	16964,2	22347,2	16779,8	34,8	49,1	37,7
ondan maşınqayırma sənayesi, mln. man.	900,2	1582,0	986,1	8,68	2,63	1,29
emal sənayesinin sənayedə payı, faizlə	19,8	22,2	28,6	100,0	98,0	99,7

Cədvəl 2-nin ardı

maşınqayırma sənayesinin sənayedə payı, faizlə	1,05	1,57	1,68	24,94	5,25	3,41
maşınqayırma sənayesinin emal sənayesində payı, faizlə	5,31	7,08	5,88	24,94	5,36	3,42

Mənbə: Cədvəl müəllif tərəfindən DSK-nın məlumatları əsasında hazırlanmışdır.

2 sayılı cədvəlin məlumatlarından görüldüyü kimi, 2012-2014-cü illərdə 2009-2011-cü illərə nisbətən sənayedə və o cümlədən emal sənayesində innovativ məhsulun həcmi bütövlükdə uyğun sahələrin məhsul (iş və xidmətlər) həcminə nisbətən daha üstün sürətlə artmışdır. Lakin biz bunu maşınqayırma sənayesində görmürük. Belə ki, bu sahə üzrə bütövlükdə məhsulun həcmnin artım tempi təhlil edilən dövrdə 1,8 dəfəyə yaxın olsa da, innovativ məhsulun həcmnin 3 dəfədən çox azalması müşahidə olunur. Bunun nəticəsində maşınqayırma sənayesi üzrə innovativ məhsulu həcmnin sənayedə payı 2009-2011-ci illərdəki 24,94 faizdən 2012-2014-cü illərdə 5,25 faizə, emal sənayesində isə 24,94 faizdən 5,36 faizə enmişdir. Onu da qeyd edək ki, maşınqayırma elmtutumlu sahələrdəndir və qənaətbəxş nəticələrin çıxarılması üçün hətta 25 faizin özü də ən aşağı kəmiyyət hesab olunur. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, 2015-2016-cı illərdə maşınqayırma innovativ məhsulun həcmnin payında da azalma müşahidə edilmişdir (Şəkil 8).

Şəkil 6. Maşınqayırma sənayesinin sənayedə və emal sənayesində payı, faizlə.

Bizim fikrimizcə, innovativ aktivliyin qiymətləndirilməsi metodikasına düzəliş aparmaq lazımdır, çünki indiki vəziyyətində bu göstərici bilavasitə innovativ fəaliyyətə münasibəti olan bir sıra prosesləri diqqətdən yayındırır. Fikrimizcə, innovativ aktivliyin qiymətləndirilməsinə iki göstəricinin tətbiqi məqsədəuyğundur: xüsusi innovativ aktivlik və ümumi innovativ aktivlik. Xüsusi göstərici bu zaman indiki halda statistikada tətbiq edilən göstəricidir. Ümumi göstərici isə müəssisədə innovativ fəaliyyətin bütün elementlərini nəzərə alır: müəssisədə elmi şöbələrin mövcudluğu, innovativ fəaliyyəti sahəsində ali təhsil müəssisəsinin elmi ilə qarşılıqlı əlaqə, müəssisəsinin innovativ prosesdə informativ iştirakı (ixtisaslaşdırılmış sərğilərdə, yarmarkalarda və s. iştirakı), yəni ümumi göstərici müəssisədə innovativ proseslərini daha tam göstərir.

Beləliklə, innovativ aktivlik özündə təkcə yenilikləri deyil, innovativ proseslərin bütün fazalarını birləşdirir. Belə yanaşma innovativ proseslərin qiymətləndirilməsinin obyektivliyini yüksəldir.

Maşınqayırmanın innovativ potensialının qiymətləndirilməsi üçün A.A.Trofilova tərəfindən işlənib hazırlanmış, miqyası və sahəvi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla uyğunlaşdırılmış əmsallardan istifadə olunur:

$K_{\text{heyət}}$ – ETTKİ-də məşğul olan heyətin payını göstərən əmsal;

$K_{\text{əmlak}}$ – ETTKİ üçün nəzərdə tutulmuş əmlakın payını göstərən əmsal;

K_{tm} – yenidən işə salınmış əsas fondların payını göstərən yeni texnikanın mənimsənilməsi əmsalı;

K_{mm} – yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulun satışından gəlir payını göstərən yeni məhsulun mənimsənilməsi əmsalı.

Bu əmsalların tətbiqi Azərbaycan Respublikasının maşınqayırma sənayesində innovasiya proseslərinin vəziyyətini daha dəqiq qiymətləndirməyə imkan verir (Cədvəl 3).

Nəzərdən keçirilən göstəricilər olduqca aşağı səviyyədədir. Bunun başlıca səbəbi sektorun innovativ aktivliyinin aşağı olması, hətta bir sıra müəssisələrdə innovasiya siyasətinin tam istisnalığı ilə bağlıdır. Eyni zamanda maşınqayırma üzrə göstəricilərin kəmiyyətindən bütövlükdə sənaye üzrə müvafiq göstəricilərin kəmiyyətindən üstünlüyü, hər şeydən əvvəl, bu sahənin elmtutumlu xarakterə malik olması və innovasiya potensialının mövcudluğu ilə bağlıdır.

Aparılan hesablamalar ölkə maşınqayırmasının innovasiya potensialında bir sıra müsbət meyilləri aşkara çıxarmağa və zəif yerləri müəyyən etməyə imkan vermişdir: